

**I. ULUSLARARASI
KÜLTÜR VE MEDENİYET
KONGRESİ
7 - 10 Aralık 2017
MARDİN**

TAM METİN KİTABI

Editör

Prof. Dr. Himmet KARADAL

ISBN

978-605-9885-32-4

2017

iksad yayınevi

HASAN BASRÎ VE FEDÂİL’U MEKKE VE’S-SEKENU FİHÂ ADLI ESERİ

Taner KARASU

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Bilim Dalı Araştırma Görevlisi

tanerhoca@hotmail.com

Eserin müellifi Ebû Said el-Hasan b. Yesâr el-Basrî’dir. Hicri 21 yılında Medine’de doğmuş ve 110 yılında vefat etmiştir. Annesi Hz Peygamber (a.s.)’ın hanımı müminlerin annesi Ümmü Seleme’nin (r.a.) azatlı cariyesi Hayre’dir. Ümmü Seleme’nin Hasan Basrî’yi birden fazla emzirdiği nakledilmiştir.¹ Bu itibarla Hz peygamber (a.s.)’ın sutoğlu olduğu ifade edilebilir. Hasan Basrî, Osman b. Affân, Talha, Muğire b. Şu‘be, İmrân b. Husayn, Mi‘kal b. Yesâr, Esved b. Serî‘, Ebî Bekre es-Sakâfî, Abdurrahman b. Semure, Numan b. Beşir, Abdullah b. Abbas, Amr b. Tağleb, Semure b. Cündüb, Enes b. Malik başta olmak üzere pek çok sahabeden² rivayette bulunmuştur.³ O yaşadığı dönemde hem takva hem de ilmi açıdan toplumun örnek aldığı ve kendisine delil yaptığı bir zattır. Onun İslam toplumuna etkisi yaşadığı dönemle sınırlı kalmamıştır. Zira muasırları dâhil geçmişten günümüze âlimler onun görüşlerini ve din anlayışını değerli bulmuştur. Bu nedenledir ki İslam’a mensup farklı anlayışlara sahip pek çok gurup kendi argümanlarını güçlendirmede onu bir nevi referans olarak kullanmışlardır. Tâbiîn neslinin en önde gelen şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Hasan Basrî bu celâletine rağmen hadis rivayetinde tenkit edilmiştir. Kaynaklardan anlaşıldığına göre onun tenkit edilmesinin en temel nedenlerinden biri mürsel hadise yaklaşımıdır. Zira onun pek çok hadisi mürsel olarak rivayet ettiği ve bu tutumunun çağdaşları tarafından tenkit edildiği kaynaklarda geçmektedir.⁴ Çağdaşlarının yaptığı bu tenkit ileriki süreçlerde daha ciddi bir hüviyet kazanmıştır. Öyle ki bazı âlimler pek çok tâbiînün mürsel rivayetlerine yaptıkları gibi onun da mürsellerini ret etmişlerdir. Hasan Basrî’nin tenkit edilmesi irsal ile sınırlı kalmamıştır. Nitekim o tedlis yapmakla da tenkit edilmiştir. Öyle ki onu tedlis ile maruf olan raviler arasında değerlendiren âlimler de olmuştur.⁵ Hasan Basrî’ye *Kitâbu’t-Tefsir*, *Kitâbu’l-‘Aded*, *el-İhlas* ve kader hakkında bir risale nispet edilmektedir. Hal tercümesinde, siyer ve tabakat âlimlerinin bu eserlere değinmemeleri bu eserlerin kendisine aidiyetini tartışmaya açmaktadır. Buna karşın kaynaklarda ismi belli olmasa da onun birden fazla eseri olduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki çağdaşı olan pek çok âlimin yaptığı gibi ölmeden önce oğlu Abdullah’a kitaplarını yakmasını söylemiş ve Abdullah da babasının kitaplarını yakmıştır.

Eserin yazılış amacı

Hasan Basrî’ye isnad edilip günümüze ulaşan iki risâle söz konusudur. Bunlardan biri kader hakkında Abdülmelik b. Mervan’a gönderdiği risaledir. Bu risalenin ona aidiyeti tartışmalıdır. Diğeri ise tebliğ konumuz olup incelemeye çalıştığımız bu risaledir. Risâlenin

¹ Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, Siyer’u A’lami’n-Nübelâ, (Thk) Şuayb Arnavut, Beşşar Avvad ve diğerleri, c.4. s.565. (Hasan Basrî Maddesi)

² Zehebi a.g.e., c.4.s.565. (Hasan Basrî Maddesi)

³ Hasan Basrî’nin bazı sahabeden rivayetleri mürseldir. Bu sahabelerden bazıları şunlardır. Ali, Ümmü Seleme, İbn Abbas, Ebi Musa el-Eşari, İbn Serî, Abdullah b. Amr, İmrân b. Husayn, Amr b. Tağleb, Ebi Berze, Usame b. Zeyd, Ukbe b. Amir, Ebi Salebe, Ebi Bekre, Ebi Hureyre, Cabir b. Abdullah bu sahabelerden bazılarıdır.

⁴ İbn Recep el-Hanbeli, Mürsel hadis bak.

⁵ Zehebi, a.g.e., c.4. s.565. (Hasan Basrî Maddesi)

yazılış amacı özetle şudur. Hasan Basrî'nin Allah yolunda kendisine kardeş olarak gördüğü zahit bir kişi vardır. Adı Abdurrahman /Abdürrahim b. Enes er-Rumâdî olan bu kişi Mekke'de ikamet etmektedir. Dünya ile hemhal olmaktan uzak kendisini Allaha ibadet etmeye adanmış olan bu zat Mekke'den ayrılıp Yemene göç etmek istemektedir. Zahîd'in Mekke'yi neden terk etmek istediği açıkça ifade edilmemiştir. Fakat risâlenin muhtelif kısımlarından geçen bazı ibarelerden ilgili şahısın bazı musibetlere maruz kaldığı ve bu nedenle Mekke'den ayrılmak istediği anlaşılmaktadır. Zira Hasan Basrî' risâlenin muhtelif yerlerinde zahide sızlanmayı bırakmasını ve sabırlı olmasını söylemektedir.⁶ O'nun Mekke'den ayrılıp Yemene göç edeceği haberi Hasan Basrî'ye ulaşınca Hasan Basrî ona bir mektup yazar. Bu mektupta Hasan Basrî onu Mekke'de ikamet etmeye ve oradan ayrılmamaya teşvik etmektedir. Bu mektubun içeriği ayet, hadis, sahabe sözü ve Hasan Basrî'nin tavsiyelerinden oluşmaktadır.⁷

Eserin İçeriği

Eserde ana tema Mekke'nin fazileti yanı sıra Mekke'de ikamet eden ve Mekke'ye komşu olanların faziletleri ile ilgili haberlerdir. Bu haberleri üst başlık olarak maddi faziletler ve manevi faziletler olarak iki kategoride değerlendirmek mümkündür.

Manevi faziletler arasında şu hususlar zikredilmiştir. Enbiyalar kavimlerinin kıt anlayışından kavimlerini terk edince Mekke'ye sığınır ve ölüm gelene kadar burda kalırlardı.⁸ Hud (a.s.) Şuayb (a.s.) Nuh (a.s.) Salih (a.s.) İsmail (a.s.) ve annesi Hacer de dâhil bu bölgede üç yüz peygamber medfundur.⁹ Peygamberler melekler ve sâlih insanların tümünün ortak ziyaretgâhı sadece Mekke'dir.¹⁰ Yeryüzünde Mekke'de yapılan ibadetler kadar sevap kazandıran başka bir yer yoktur.¹¹ Zira burada tutulan oruç, verilen sadaka, yapılan tesbihat okunan hatim başka yerlerdeki oranla yüz bin kat daha sevaptır.¹² Nebiler (a.s.) muttakiler, salihler, şehitler, sıddıklar, âlimler, fakihler ve zahitler kıyamet gününde Allah'ın azabından emin olarak burada haşır olurlar.¹³ Hz Peygamber (a.s.)'ın üç mescide gidilir dediği mescitlerden biri (*Mescidu'l-Haram*) buradadır.¹⁴ Allah buraya altmışı tavaf edenler, kırkı burada namaz kılanlar ve yirmisi de Ka'be'ye nazar edenler için olmak üzere her gün yüz yirmi rahmet indirmektedir.¹⁵ Kâbe'ye bakmak ibadettir ve günahların süpürülmesine nedendir.¹⁶ Yeryüzünde cennet kapılarının kendine açıldığı yegâne şehir Mekke'dir.¹⁷ Yeryüzünde olup on beş noktasında duanın kabul edildiği yegâne beldedir.¹⁸ Burada bulunan *Rükn* ve *Makam* arası yeryüzünün en temiz en güzel ve Allah'a en yakın olan yeridir.¹⁹ *Rükn-ü Yemân-i* ve *Hacerü'l-Esved* arasındaki kısım cennet bahçelerinden bir bahçedir.²⁰ Mekke'den göç etmek pişmanlığa nedendir.²¹ Zira Hz Peygamber (a.s.) orada ikamet etmeyi

⁶ Hasan Basrî, Fedail'u Mekke'te ve's-Sekenu fihâ, (Tah) Sâmi el-Mekkî, Mektebetu'l-Felah Kuveyt, bty.s. 26.

⁷ Hasan Basrî, a.g.e., s.11

⁸ Hasan Basrî, a.g.e., s.20

⁹ Hasan Basrî, a.g.e., s.20

¹⁰ Hasan Basrî, a.g.e., s.20

¹¹ Hasan Basrî, a.g.e., s. 21

¹² Hasan Basrî a.g.e., s. 21

¹³ Hasan Basrî a.g.e., s.21

¹⁴ Hasan Basrî, a.g.e., s.22.

¹⁵ Hasan Basrî, a.g.e., s.22.

¹⁶ Hasan Basrî, a.g.e., s.22.

¹⁷ Hasan Basrî, a.g.e., s.23,24

¹⁸ Hasan Basrî, a.g.e., s.24.

¹⁹ Hasan Basrî, a.g.e., s.26

²⁰ Hasan Basrî, a.g.e., s.26

²¹ Hasan Basrî, a.g.e., s.26

mutluluk oradan çıkmayı ise mutsuzluk olarak nitelemiştir.²² Burada bir gün hastalanan kişi başka yerlerdekine oranla altmış sene ibadet etmiş gibi sevap kazanır.²³ Burada namaz kılan veya tavaf edenler için yetmiş bin melek Allah'tan bağışlanma dilemektedir.²⁴

Risâlede zikredilen mezkûr faziletler dışında başka faziletlerden de bahsedilmektedir. Maddi fazilet olarak nitelenebilecek bu faziletlerden bazıları şunlardır.

Dünyanın oluşumu Mekke'de başlanmıştır. Bu nedenle kendisine *ümmül-kura* denilmiştir.²⁵ Yeryüzündeki ilk dağ Mekke'de bulunan Ebû Kubey's dağıdır.²⁶ Adem yaratılmadan önce Kâbe vardı.²⁷ Yeryüzündeki en hayırlı kuyu burada bulunan Zemzem kuyusudur.²⁸ Cennetten gelen Hacerü'l-Esved taşı buradadır.²⁹

Bilimsel Açıdan Önemi

- A) Tefsir.** Risalede Kur'an'ı Kerimi tefsir etmenin ilk örnekleri mevcuttur. Örneğin Ali İmran Süresinin 97. Ayeti Kerimesinde geçen “ *Orada apaçık deliller vardır. Kim oraya girse emin olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir.* ” **ateşten emin olur** şeklinde tefsir edilmektedir.
- B) Şefa'at.** Hz Peygamberin (a.s.) şefa'at edeceğiyle ilgili rivayetler bu eserde yer almaktadır.³⁰ Buna göre şefa'at konusundaki rivayetler Hicri 1. asırda mevcuttu.
- C) Tasavvuf.** Günümüzde tasavvufun menşei ile ilgili yoğun çalışmalar mevcuttur. Buna paralel olarak da farklı fikirler öne sürülmektedir. Eserde konuya dair bir malumat doğrudan bulunmamaktadır. Fakat eserde tasavvufun uygulayıcıları olan anlamında **asfiya** tabiri geçmektedir.³¹ Buna göre tasavvuf hareketi İslam toplumunda erken bir dönemde vardır.
- D) Ahbar kavramı,** Hasan Basrî risâlenin başında Mekke ve orda ikamet edenlerin faziletiyle ilgili haberleri³² zikredeceğini ifade etmektedir. Eserde geçen tüm rivayetler incelendiğinde onun bazı rivayetleri Hz Peygambere (a.s.) bazılarını ise sahabeye isnad ettiği görülmektedir. Bununla beraber o bazı konularda sened zikretmeksizin olayı direkt kendinden ifade etmektedir. Şu durumda Hasan Basrî'nin **ahbar** diye tabir ettiği rivayetler Hz peygamber (a.s.)'ın hadisleri ile münhasır değildir. Aksine ashap ve tâbiîn'in de sözleri bu kavrama mündemiç olmaktadır.

E) Gerekçelendirmede Metodoloji.

İnceleme konusu yaptığımız bu risale de dikkat çeken hususlardan biri de Hasan Basrî'nin isteğini gerekçelendirmede başvurduğu yöntemdir. Hasan Basrî söze besmele ile başlamış Mekke'de kalmasını istediği kişiye öncelikle bir beşer olarak

²² Hasan Basrî, a.g.e., s.26

²³ Hasan Basri, a.g.e., s 27

²⁴ Hasan Basri, a.g.e., s.33

²⁵ Hasan Basri, a.g.e., s.19

²⁶ Hasan Basri, a.g.e., s.19

²⁷ Hasan Basri, a.g.e., s.19

²⁸ Hasan Basri, a.g.e., s.28

²⁹ Hasan Basri, a.g.e., s.,37

³⁰ Hasan Basri, a.g.e., s., 28,35

³¹ Hasan Basri, a.g.e., s.21

³² Hasan Basri, a.g.e., s.18

kendi isteğinin bu yönde olduğu ifade etmektedir. Daha sonra konu hakkındaki ayetleri peyderpey zikretmiştir. Hz Peygamber (a.s.)’dan rivayetlere ise konu hakkında ki ayetleri bitirdikten sonra yer vermektedir. Eserde ayet ve hadisler arasındaki tertip bilinçli ve müellife ait olarak kabul edildiği takdirde Hasan Basrî’nin ayet ve hadis arasındaki tertibe dikkat ettiği ifade edilebilir.

Sonuç olarak Hasan Basrî’nin bu eseri merfû mevkuf ve maktu rivayetleri kapsayan fedâil alanında yazılmış ilk eserdir. Bu eser ile beraber fedâil konusu hadis edebiyatına yazılı olarak girmiştir. Eserde Mekke ve orada mukim olanlar ile ilgili fazilet yönünden bilgiler verilmektedir. Bununla beraber Mekke’den ayrılmanın olumsuzluklarına da pek çok rivayette yer vermektedir.

Kaynakça

BASRÎ, Hasan, *Fedail’u Mekke’te ve’s-Sekenu Fihâ*, (Tah) Sâmi el-Mekkî, Mektebetu’l-Felah Kuveyt, bty.

ZEHEBÎ, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyer’u A’lami’n-Nübelâ*, (Thk) Şuayb Arnavut, Beşşar Avvad ve diğerleri, Müessestü’r-Risâle, 182.